

AV DAN JOSEFSSON

Amerikanska *Insider* handlar om medias frihet och journalisters integritet Och hur mår vår svenska press?

Filmen **Insider** är en ovanlig film. Trots att det rör sig om en dramatiserad Hollywoodproduktion riktad till en bred publik lyckas regissör och manusförfattare baka in åtminstone ett par både viktiga och sällan diskuterade frågor om journalistikens villkor. Den första frågeställningen rör mediernas oberoende. Kan vi lita på att nyhetskanalerna och grävmagasinen tar upp även sådana nyheter som hotar att skada mediebolagens ekonomiska intressen?

Den andra frågan rör den enskilde journalistens moral. Är det säkert att journalisterna vågar hävda den journalistiska integriteten även då detta kan hota deras karriärer och därmed deras privatekonomiska intressen?

De som ansluter sig till den gängse synen på journalistikens roll i samhället bör tryggt svara ja på båda frågorna. Enligt detta synsätt är medierna den tredje statsmakten, vid sidan om riksdag och regering. I andra länder kallas domstolsväsendet den tredje statsmakten och medierna därmed den fjärde. Men oavsett vilket ordningsnummer man ger medierna är idén den samma: Journalisterna är en lika viktig del av demokratin som det parlamentariska systemet. Bland svenska journalister brukar man till och med tala om det journalistiska uppdraget, eller samhällsuppdraget. Detta uppdrag går ut på att kritiskt granska såväl de övriga statsmakterna som andra makthavare och vidarebefordra resul-

tatet av denna granskning till väljarna. På så sätt har dessa en chans att agera upplysta väljare när det är val.

En förutsättning för att medierna ska kunna sköta sitt samhällsuppdrag är naturligtvis att journalisterna inte utsätts för påtryckningar eller censur. I länder som Sverige och USA berömmar vi oss i allmänhet med att ha just en sådan fri press – påtryckningar på journalister anses knapptast förekomma.

Händelserna som ligger till grund för manuset till *Insider* visar dock att verkligheten ligger långt ifrån de vackra teorierna om mediernas roll i samhället, i vart fall i USA. Filmens huvudperson, Lowell Bergman, är producent på TV-bolaget CBS prestigefyllda program för grävande journalistik, *60 Minutes*. Han har ett förflutet inom den radikala pressen, men är övertygad om att också den mer kommersiellt inriktade arbetsgivaren CBS värderar den journalistiska integriteten högt. Då Bergman lyckas få en avskedad forskare inom tobaksindustrin, Jeff Wigand, att träda fram och avslöja sina chefers cyniska affärsmetoder förväntar han sig ryggdunkningar från ledningen. Det visar sig dock att cheferna är mer intresserade av hur mycket pengar de kan tjäna på en nära förestående försäljning av CBS. Bergmans avslöjande riskerar att leda till en dyr rättsprocess och sjunkande aktievärden, och ledningen väljer därför att tysta forskaren genom att inte sända intervjun med honom.

Det som gör *Insider* till en så intressant film är att den pekar på en allvarlig motsägelse i journalisternas bild av sin egen verksamhet. Om det är naturligt att ett företag gör allt som står i dess makt för att tjäna så mycket pengar som möjligt, varför skulle de enormt mäktiga bolagen som äger de flesta stora amerikanska medierna egentligen fungera annorlunda?

För Lowell Bergman kommer ledningens beslut att inte sända intervjun med Wigand som en chock. Han tvingas

inse att CBS faktiskt fungerar enligt samma principer som vilket bolag som helst och att han, den påstått oberoende journalisten, verkar på samma villkor som den sparkade forskaren Jeff Wigand. De måste båda räkna med att bli motarbetade av sina respektive arbetsgivare om de vill följa sina samveten. Och ett krig mot arbetsgivaren är inte lätt för någon av dem. Jeff Wigand förlorar sin höga lön och attackeras med en förtalskampanj. Lowell Bergman riskerar också jobbet och därmed den status han vant sig vid. I en scen säger han till sin fru:

– "Det är Lowell Bergman från 60 Minutes". Ta bort "60 Minutes" från den meningen och folk slutar ringa tillbaka!

Hustrun: "Vi har en fri press. Du kan ta ett annat jobb."

Bergman: "Pressen är fri för den som äger pressen. Larry Tisch [CBS ägare] har pressfrihet."

Mod och integritet kan alltså ha ett högt pris oavsett om man är anställd inom tobaks- eller medieindustrin och inte alla är beredda att betala det priset. I *Insider* ser vi hur den hyllade journalisten Mike Wallace av hänsyn till sin egen karriär, sin inkomst och sin prestigefyllda position, väljer att acceptera ledningens beslut. Scenen visar att även om regelrätt censur är ovanlig i demokratiska stater så kan självcensuren fylla precis samma funktion.

Insider slutar med att de amerikanska TV-tittarna trots allt får ta del av den avhoppade forskarens vittnesmål. Men ett lyckligt slut är det ändå inte. Frågan som hänger i luften är ju hur många journalistiska jobb som egentligen stoppas därför att det inte finns någon eldsjäl som likt Lowell Bergman är beredd att lägga karriären i potten för att försvara de höga journalistiska idealen mot ett krasst ekonomitänkande.

Denna fråga gäller naturligtvis också svenska medier. Intressekonflikten som CBS-cheferna i *Insider* hamnade i orsakades av att de själva ägde stora aktieposter i företaget och därför hade privatekonomiska skäl att försöka hålla uppe aktiekursen. Det finns idag uppenbar risk för liknande scenarior på svenska medieföretag. Enligt en undersökning som tidningen Resumé nyligen gjort ökade chefredaktörer, programdirektörer, redaktionschefer och verkställande direktörer inom medieindustrin under 90-talet sina löner med i genomsnitt 800 000 kronor i årslön till över 1,2 miljoner kronor.¹ Chefredaktörer som Joachim Berner (Expressen), Anders Gerdin (Aftonbladet) och Hans Bergström (Dagens Nyheter) tjänar alla mellan 1,5 och 2 miljoner kronor om året, och chefslönerna på andra stora medieföretag ligger på samma nivå. Med så stora inkomster är det naturligtvis lockande att investera delar av den för varje år snabbt växande förmögenheten, och därmed ökar risken för intressekonflikter liknande den som beskrivs i *Insider*. Dessutom ingår enligt Resumé flera av de bäst betalda chefredaktörerna i förmånliga optionsprogram som ger dem ett starkt intresse av att pressa upp värdet på just det företag de är anställda av. Arne Ruth tillhör dem som under sin tid som chefredaktör på Dagens Nyheter slogs mot ägarföretagets Mariebergs optionsprogram. "Det är ett ofog. Det gör att chefredaktörerna och

ägarnas intressen sammanfaller mer och mer, vilket är olyckligt" säger han när Resumé intervjuar honom.

Huruvida nedtystningar av den typ som CBS-cheferna i *Insider* försöker sig på skett i svenska medier vet vi inte. Det ligger i sakens natur att nedtystade nyheter inte diskuteras offentligt. Under senare år har det dock inträffat en rad händelser som tyder på att också vissa svenska mediechefer kan tänka sig att stoppa misshagligt material. Jag ska här ge några exempel som jag tycker är principiellt intressanta.

Våren 1998 arbetade jag som journalist på tidningen ETC. I april släppte vi ett temanummer om medier. Det var ett provokativt nummer som innehöll hård kritik mot många medieföretag.

Många dagstidningar valde att recensera vårt temanummer. Dåvarande kulturchefen på Göteborgs-Tidningen, Cecilia Bornäs, hade också planerat att ha med en recension på tidningens kultursida. Men så blev det inte. Kvällen innan texten skulle publiceras krävde GT:s dåvarande chefredaktör Stig Hoffman att recensionen skulle plockas bort. Skälet var att texten innehöll några kritiska rader om kvällstidningar.

Cecilia Bornäs hänvisade till pressetiketten och vägrade att censurera sin kultursida. Till skillnad från CBS-cheferna i *Insider* gav chefredaktören Stig Hoffmann dock inte med sig. Artikelns lyftes alltså verkligen ur tidningen under natten. Dagen efter sade Cecilia Bornäs upp sig i protest. Bara någon dag senare valde dåvarande chefredaktören för Dagens Nyheter kultursidor, Arne Ruth, att publicera recensionen som en markering mot Stig Hoffmans beteende. Rubriken i DN lød: "Detta fick inte GT:s läsare läsa." Stig Hoffman försvarade dock styvnackat sitt beslut att lyfta bort artikeln. När jag själv intervjuade honom sa han att en kvällstidning inte ska innehålla kritik mot sin egen eller andra kvällstidningars journalistik, eftersom det kan skada den verksamheten.

Om Cecilia Bornäs varit mer lik Mike Wallace och accepterat Hoffmans krav hade hon kunnat behålla jobbet, och vi andra hade idag antagligen inte känt till Stig Hoffmans censuringripande. Huruvida det rörde sig om en engångsföreteelse eller om Hoffman också stoppat andra artiklar är omöjligt att säga.²

Nästa exempel på försök till styrning av nyhetsrapporteringen avslöjades i samband med att Svenska Dagbladet skulle få ny chefredaktör i december 1999. Veckans Affärers chefredaktör Mats Edman var påtänkt för jobbet och Edman skulle bara träffa ledningen för SvD:s ägarstiftelse innan anställningsavtalet kunde skrivas under. Mötet ledde dock till att Mats Edman tackade nej till jobbet. Några dagar senare berättade han i en intervju i Dagens Nyheter om vad som hänt på mötet. Så här skriver DN:

"Den moderata ägarstiftelsen med Peter Egardt i spetsen fick Edman att tacka nej.

– Ägarstiftelsen gjorde klart att Svenska Dagbladet skulle vara något för borgerligheten att känna igen sig i. Talesmannen Peter Egardt sa att det inte skulle vara för mycket Gudrun Schyman eller Margaretha Winberg på nyhetsplats. En sådan form av journalistik kan jag aldrig

ställa upp på, jag är ju fostrad i Bonniers anda, säger Mats Edman till DN.”³

Trots att SvD-ledningens krav rimligen förutsätter systematiska censuringripanden från chefredaktörens sida ledde Mats Edmans avslöjande inte till någon diskussion i svenska medier. SvD fick senare två nya chefredaktörer. Huruvida dessa accepterat ägarstiftelsens krav eller ej är okänt.

Mitt tredje exempel är från i juni i år. Då avslöjade journalisten Josefin Brink i en artikel i tidskriften Arena att flera kvinnliga journalister på Dagens Nyheter upplevt sig vara sexuellt trakasserade av tidningens chefredaktör Hans Bergström.⁴ Arena avslöjade också att en journalist på Dagens Nyheter och en på Expressen skrivit större artiklar om chefredaktörens påstådda sextrakasserier, men att tidningsledningarna stoppat artiklarna.

Arenas avslöjande följdes en tid senare upp i tidskriften Moderna Tider, där journalisterna Susanna Popova och Ulf Nilsson lät två av de drabbade kvinnorna komma till tals anonymt.⁵ Trots detta har de stoppade artiklarna i Expressen och Dagens Nyheter ännu denna dag inte publicerats, och mycket få DN-läsare vet därför vad det är för anklagelser som riktats mot tidningens chefredaktör.⁶

Ovanstående tre exempel visar, tycker jag, att svenska medier knappast är mer principfasta när det gäller journalistisk integritet än cheferna för CBS är i *Insider*.

På min inledande fråga om vi kan utgå ifrån att medierna publicerar även sådant material som riskerar att skada medieföretaget ekonomiskt så är svaret uppenbarligen nej. Stig Hoffman vägrar publicera självkritiskt material, och vi kan inte utesluta att fler redaktörer och journalister resonerar som han.

Den andra frågan gällde om vi kan lita på att journalisterna vågar hävda den journalistiska integriteten även då detta riskerar att hota deras karriärer. Också här är svaret nej. Visst finns det modiga människor som Lowell Bergman, Cecilia Bornäs och Arne Ruth. Men det finns också många som likt Mike Wallace saknar kraft att stå emot. De journalister som fick sina artiklar om Hans Bergström stoppade i Dagens Nyheter och Expressen arbetar båda kvar, vilket om inte annat visar att journalister är lika rädda om sina jobb som andra.

För ett medieföretag är det oerhört viktigt att bygga upp ett förtroende hos publiken. Skälet till detta är enkelt: det är ofta omöjligt för mediekonsumenten att faktisk kontrollera om det som står i tidningen är korrekt, om nyheterna är mångsidigt bevakade eller om vissa fakta förtigs.

Allt mediekonsumenten har är sin TRO på att medierna gör att bra jobb.

Att mediekonsumenten på det här sättet är utelämnad till mediernas godtycke är ett problem som är svårt att komma runt. Klart är dock att okunniga och godtrogna mediekonsumenter löper större risk att låta lura sig än dem som förmår betrakta medierna kritiskt. Nedan ger jag några tips till alla som vill öka sin förståelse för hur den tredje statsmakten – egentligen – fungerar.

Så ökar du dina chanser att se igenom medierna:

* Läs tidskrifter och mindre tidningar

Den som läser mindre tidskrifter och tidningar upptäcker ofta nyheter och infallsvinklar som aldrig nämns i de stora medierna. Nyheten om Dagens Nyheter's chefredaktör publicerades i Arena, Moderna Tider och Resumé, men inte i de stora medierna.

* Läs utländska tidningar

Stora medier har en tendens att hämta varandras rapportering. Den som läser utländska tidningar, vilket kan göras via nätet, upptäcker snart att den vinkel svenska medier väljer i sin utlandsbevakning inte alls är självklar. En intressant övning är att välja ut en utrikesnyhet och sedan jämföra hur den bevakas i ett antal olika länder.

* Läs mediekritiska böcker

Det har på senare år skrivits ganska många kritiska böcker om hur medierna fungerar. Den som läser sådan litteratur får inte bara en mängd gånger underhållande inblick bakom mediernas kulisser, men också en dos kritisk distans som ökar möjligheten att se igenom mediernas bluffar och fusk. Här är tips på några bra böcker:

Maria-Pia Boëthius: Mediernas svarta bok (Ordfront 2001)
En våldsamt uppgörelse med fusk och korruption i mediebranschen

Björn Elmbrant: Hyperkapitalismen (Atlas 2000)
Innehåller bland annat kritik av ekonomijournalisternas sätt att blåsa upp spekulationsbubblor.

Dan Josefsson (red): Välkommen till dramafabriken (Ordfront 2001)

En antologi med flera av mina egna undersökande reportage riktade mot mediabranschen, bl a "Aftonbladets förlorade heder" som 2000 belönades med både Föreningen Grävande Journalisters utmärkelse "Guldspaden" och Stora Journalistpriset. Boken innehåller även texter av Arne Ruth, Maria-Pia Boëthius, Björn Elmbrant m fl.

Bengt Nerman: Den offentliga lögnen (Atlas 1997)
En mycket tänkvärd bok om mediernas många gånger dubiosa roll i det moderna samhället.

* Ta del av den mediekritiska bevakningen

Ett svenskt initiativ för kvalitetsbevakning av medierapporteringen är Quick Response, som bevakar den rikstäckande nyhetsrapporteringen om invandring, integration och främlingsfientlighet. Hemsidesadress: www.quickresponse.se

Ett amerikanskt projekt av liknande typ är Fairness & Accuracy in Reporting (FAIR). Denna organisation bevakar de stora amerikanska mediernas rapportering på en rad områden. Adressen är www.fair.org

¹ Resumé nr 37, september 2001

² Mer om händelsen på GT, och en intervju med Stig Hoffman på adress http://www.etc.se/etc/980422/gt-avhopp/gt-avhopp_text.html

³ Dagens Nyheter 000114

⁴ Arena nr 3/2001 som kan beställas <http://www.arenagruppen.org/order/default.asp?corp=2>

⁵ Läs artikeln på adress <http://www.modernatider.se/nyhet2.phtml>

⁶ Läs mer om turerna kring Hans Bergströms påstådda sexuella trakasserier på adress <http://www.sourze.se/default.asp?ItemID=10053121>